

*Коропенко Маріанна Володимирівна,
здобувач кафедри теорії та історії мистецтв
Київського національного університету
культури і мистецтв
e-mail: mari-ku@meta.ua*

МИСТЕЦЬКИЙ СПАДОК К. МАЛЕВИЧА У ТВОРЧОМУ ПЕРЕОСМИСЛЕННІ ФРАНЦУЗЬКИХ МАЙСТРІВ ДИЗАЙНУ ОДЯГУ

В центрі уваги – образотворення одягу у колекціях французьких модельєрів під впливом ідей авангардного мистецтва – зокрема, творчості К. Малевича. Здійснено порівняльний аналіз образів, створених художниками-авангардистами ХХ ст., з визначенням ступеню виразності створених ними форм та кольорових поєднань у контексті ймовірності використання даного візуального матеріалу дизайнерами одягу у якості основи для образів модних колекцій. Констатується стійка тенденція створення геометрично орієнтованих моделей одягу як найбільш результативний метод розробки сучасних дизайн-проектів.

Ключові слова: дизайн одягу, мистецтво авангарду, геометризація стильового рішення, образна виразність.

Коропенко Марианна Владимировна, соискатель кафедры теории и истории искусств Киевского национального университета культуры и искусств

Художественное наследие К. Малевича в творческом переосмыслении французских мастеров дизайна одежды

В центре внимания – формирование образов одежды в коллекциях французских модельеров под влиянием идей авангардного искусства – в частности, творчества К. Малевича. Осуществлен сравнительный анализ образов, созданных ведущими художниками-авангардистами ХХ в., с определением степени выразительности изображенных ими форм и цветовых сочетаний в контексте вероятности использования данного визуального материала дизайнерами одежды в качестве основы для образов модных коллекций. Констатируется стойкая тенденция создания геометрически ориентированных моделей одежды как наиболее результативный метод разработки современных дизайн-проектов.

Ключевые слова: дизайн одежды, искусство авангарда, геометризация стилевого решения, образная выразительность.

Koropenko Marianna, PhD-student of the Department of theory and history of Arts, Kyiv National University of Culture and Arts

Artistic Heritage of Kazimir Malevich in the Creative Rethinking of the French Masters of Fashion Design

The focus is on generating of the formation of images in collections of modern French fashion designers influenced by the ideas of avant-garde art, particularly the work of Kazimir Malevich. A comparative analysis of the images of paintings by leading avant-garde artists of the 20th century is held, the degree of expressiveness of the depicted by them shapes and color combinations in the context of the likely use of this visual material by

clothing designers as a basis for creating images of fashion collections is determined. States a strong tendency to create geometrically oriented fashion as the most effective method of developing the modern design projects.

Key words: *fashion design, avant-garde art, style decision geometrization, figurative expression.*

Розвиток дизайну одягу, як масштабної світової фешн-індустрії, пов'язаний з модельєрами Франції. Саме у Парижі на початку ХХ ст. відбулося зародження високої моди на тлі досягнень британського кутюр'є Чарльза Ворта. У наступні десятиліття першої половини минулого століття розвитку модної індустрії сприяла плеяда талановитих новаторів – таких, як Поль Пуаре, сестри Калло, Мадлен Віоне, Габріель Шанель (Коко Шанель), Ельза Скіапареллі, Огюста Бернар, Крістобаль Баленсиага, Жанна Ланвен. Частина видатних імен модельєрів Парижу – не французького походження, однак вони увійшли в історію дизайну як творці моди Франції на рівні з етнічними французами – видатними кутюр'є, що створили умови для переходу костюму від сталих форм та традицій до інноваційних якісних змін. Оскільки костюм є однією з стійких форм культури як явище, що відображає естетичні смаки, загальну соціокультурну здатність до змін, схильність окремих соціальних груп до епатажу, як засобу привернути до себе увагу суспільства, за таких характеристик дана галузь творчості набула масштабності у реалізації творчих ідей. При створенні колекцій одягу модельєри завжди зверталися до певних натхненних джерел для запозичення і подальшої трансформації певних форм, кольорових поєднань, загальної стилістики творчих об'єктів – таких як картини відомих художників, зокрема, творців авангардного мистецтва.

Протягом ХХ століття процес розвитку дизайну одягу набув статусу об'єкту регулярних суспільних обговорень, аналітичних дискусій та теми світських публікацій.

Серед наукових праць, присвячених вивченню сучасного дизайну одягу, окреме місце належить українським та російським авторам. Л. Ткаченко розглядає моду як естетичний феномен [15], А. Затулій досліджує костюм в контексті авангардного мистецтва [8], а О. Ширшков – творчість К. Малевича як знакову систему в контексті культури ХХ століття [19]. К. Агабабян [1] та О. Лагода [10] вивчають багатовимірність художнього образу в дизайні одягу; О. Лагода, в тому числі, досліджує художньо-образні особливості костюму. М. Мельнику належить дослідження моди в контексті художніх практик ХХ ст. [11], в той час, як І. Плешкова розглядає концептуальну спрямованість одягу [14]. Істотне місце моди, як соціокультурного феномену, визначають О. Гофман ("Мода і люди" [5]), Барт Р. ("Система моди. Статті з семіотики культури" [3]); індустрію моди вивчають Т. Джексон та Д. Шоу [6]. Одночасно у даних працях недостатньо висвітлено механізм і результати впливу творчості провідних митців ХХ століття на створення "образу одягу" – зокрема, дизайнерами Франції другої половини ХХ – початку ХХІ ст., визнаними метрами світової фешн-індустрії.

Актуальність дослідження фактору впливовості на образотворення та стильове рішення в дизайн-проектванні модних колекцій ХХІ століття виглядає достатньо вагомим з огляду на сучасне зростання вимог до естетичних та

утилітарних характеристик модного одягу. Очевидним є те, що сучасні споживачі фешн-продукції прагнуть обирати візуально ефектні та стилістично актуальні моделі одягу з неординарним дизайн рішенням.

Головною метою та завданням даної статті є вивчення впливу творчості Казимира Малевича на створення образів та стильового рішення у сучасному дизайні одягу Франції, а саме форм та колористики, закладених художником у його теоретичній концепції.

Засновник індустрії моди, Чарльз Ворт, об'єднав модні салони Парижу, створивши у 1868 р. Палату Високої моди. Саме відомі кравці Франції перетворилися на законотворців моди для багатьох країн Європи та США. Окрім модного дому "Ворт", наприкінці XIX ст. у Франції існувало близько ста Будинків високої моди; набули розвитку започатковані Вортом сезонні демонстрації модних колекцій. Після смерті Ч. Ворта Палату високої моди очолила мадам Пакен, а сини видатного кутюр'є продовжили сімейну справу у модному Домі "Ворт" [18, 36-41]. Системна періодичність модних дефіле змусила авторів щоразу знаходити нові форми в образах моделей одягу, щоб привертати увагу публіки. Таким чином, на межі XX–XXI ст. розпочався процес незворотних суспільних змін у культурі одягатися та пошуку кардинально нових принципів створення модного одягу.

У 1990 р. у Парижі, в павільоні Елегантності (Pavillon de l'Elegance) відбулася Всесвітня виставка, де мистецтво високої моди Франції зазнало успіху, визнання іншими країнами. Будинки моди, серед яких були Ворт та Дусе, демонстрували коштовні, надскладні витвори мистецтва моди, чим викликали високе оцінювання французького рівня створювання модного одягу від кутюр [18, 46]. З моменту тріумфу Франції на Всесвітній виставці Париж зазнав слави центру світової моди. Виставка створила, згуртувала нову касту французьких модельєрів, націлених на винайдення нових стилів і форм в одязі. Оскільки в моді 1900 р. панував стиль одягу, орієнтований на стиль XVIII століття (із застосуванням кринолінів, корсетів, турнюрів), послідовники Ч. Ворта на порозі XX століття обрали напрямом кардинальних змін у створенні нових форм модного одягу [9, 15-16].

Модельєри Франції початку XX століття набули статусу диктаторів нових ідей в манері одягатися. Публіка чекала нових змін і миттєво сприймала модні новації. Феміністки наполягали на перетворенні жіночого одягу на більш зручний, на зразок чоловічого, в суспільстві відчувалася боротьба жінок за рівноправність з чоловіками. Виробники модного одягу розвивали започатковане Вортом послаблення жорстких форм жіночого одягу. Будинки високої моди "Ворт", "Дуссе", "Пакен", "Кало", та ін. створювали новий стиль одягу початку століття. Вирішальні зміни в жіночому одязі відбулися з початком Першої світової війни – вкоротилися спідниці, жінки повністю відмовилися від корсетів, покрій одягу став простішим, з'явилися функціональні зручності одягу, запозичені у військовому обмундируванні [18, 26]. Таким чином відбулися перші радикальні зміни в одязі спрямовані на зручність, мінімалістичність, авангардність.

Світове суспільство початку XX століття відчувало та охоче сприймало зміни в усіх сферах життя. Мистецтво, як завжди, одним з найперших відображало зміни у світогляді людини. Одна за одною з'являлися течії авангардного

мистецтва. Після періоду імпресіонізму настав час кубізму, кубофутуризму, фовізму, примітивізму, дадаїзму, сюрреалізму, експресіонізму, абстракціонізму та ін. Твори художників відображали прагнення суспільства до нових форм, відчуттів, нового бачення усіх канонів життя. Відбулося революційне народження " нової реальності " оточуючого світу, яку митці наполегливо стверджували, ототожнювали з дійсністю, вважаючи себе її творцями. Художники-авангардисти бачили важливим не лише створення нового слова в мистецтві, а й створення на його основі нового напрямку з певною ідеєю, концепцією та послідовниками [17, 40]. Авангардизм набув розвитку у межах течій модернізму, що інтенсивно розвивався в Європі у період 1905-1930-х рр. У мистецтві авангарду сповідувався культ випадковості, спонтанного винаходу виразних засобів передавання нових форм та ідей із загальним намаганням відмовитися від класичних норм досягнення зображення. Такі дії були спрямовані проти застійної буржуазної культури, де найвищим застарілим проявом митці-новатори вважали академічне мистецтво.

Серед європейських творців авангарду першої половини ХХ століття значними постатями є П. Сезанн, П. Пікассо, Ж. Брак, А. Руссо, Е. Мунк, П. Мондріан, С. Далі, які активно розвивали ідеї мистецтва початку ХХ століття та вільно представляли власні роботи на огляд публіки. Одночасно з ними у напрямку авангарду працювали російські художники К. Малевич, В. Кандинський, М. Шагал, М. Ларіонов та ін. Працювали вони не менш наполегливо, результативно, згодом зазнали різної творчої долі. Кандинський та Шагал переїхали до Європи у 1920-ті рр., де одержали визнання та творчу реалізованість. Натомість, Малевич, який ніколи не планував покинути свою країну, на батьківщині був витіснений з творчого простору за радянського режиму, занурений у забуття аж до 1950-х рр., коли його творчість отримала світове визнання саме через західноєвропейські джерела масової інформації [17, 5].

Серед значущих творців світового авангардного мистецтва ім`я Казимира Малевича займає видатну позицію. Його творчість сповнена глибокого філософського змісту, знаковості, характерного колориту, заснованого на сприйнятті краси українських пейзажів та образів українців, серед яких пройшли дитинство та юність художника. Малевич є надзвичайно значною постаттю у мистецтві ХХ століття, автором власного художнього стилю – супрематизму, де втілена філософська концепція художника футуристичної спрямованості. Видатний митець залишив людству неповторну творчу спадщину, що й до сьогодні привертає увагу дослідників авангардизму. Творчий доробок митця є невичерпним джерелом натхнення для дизайнерів сучасності [4].

Художники-авангардисти, що працювали на початку ХХ ст., мали різні погляди та підґрунтя у власній творчості, застосовували інтелектуальний підхід до мистецтва, спиралися на різні джерела натхнення, були різними за стилістичними манерами та ступенем творчої суб`єктивності [16, 141]. Їх художня спадщина констатована як видовищна та візуально продуктивна для дизайнерів одягу при створенні колекцій футуристичної стильової спрямованості.

Найхарактерніші абстрактні, кубістські та сюрреалістичні композиції неодноразово використовували модельєри Франції другої половини ХХ – початку ХХІ ст. для оформлення дизайну та колористики тканин, декорування моделей

одягу та аксесуарів. Однак моделі, створені в стилях абстракціонізму або кубізму, мають фрагментарне використання у колекціях одягу без певної періодики повторювання втілення ідей і образів картин Кандинського або Пікассо. Найвідоміша абстрактна композиція № 11 (1929) П. Мондріана з різнокольорових прямокутників, розділених чорною смугою, є впізнаваною на рівні з "Чорним квадратом" К. Малевича, проте в дизайні одягу вона отримала найбільш вдале втілення у моделях колекції "Мондріан" (1965) Ів Сен-Лорана [2, 269]. У наступні десятиліття використання даної композиції (навіть фрагментарно) у моделях одягу виглядає як повторення теми.

Поява найепатажніших та найзатребуваніших споживацькою аудиторією фешн-стилів припадає на другу половину ХХ століття, коли вплив візуалізації творчої концепції відомих європейських та радянських художників-авангардистів 1910–40-х рр. набув високого рівня інспірації для дизайнерів одягу стосовно натхненних художніх джерел. Починаючи з 50-х рр. минулого століття і до сьогодні відомі дизайнери Франції у більшості випадків створюють гучні успішні колекції одягу, колористично та формотворчо спрямовані саме на художню виразність мистецтва авангарду першої половини ХХ століття, де найбільш використовуваними виглядають колористика, геометризм та лаконічність форм картин Казимира Малевича.

При створюванні модних колекцій дизайнери одягу тяжіють до використання однотонних, гладко фарбованих тканин або тканин з великим геометричним малюнком. Моделям, створеним з різнокольорових матеріалів у стилі абстрактних або кубістських композицій, притаманна швидкоплинна актуальність, вони виразні, видовищні, проте їх неодмінно змінюють численні колекції одягу з однотонних матеріалів. Задля успіху майбутньої колекції модельєри звертаються до найвиразніших джерел натхнення. Образи колекції народжуються в результаті довготривалої або миттєвої інспірації, на основі побачених виразних форм та колористики оточуючих видовищних об'єктів. Від вишуканості джерела натхнення залежить ступінь ексклюзивності фешн-бізнесу [6, 179].

У 60-ті роки ХХ століття в дизайн-проектуюванні відбулася глобальна відмова від класичних тенденцій у моді, сформованих століттями. Настала ера прет-а-порте, панування продукції широкого вжитку, продиктована дизайнерами одягу Франції. Модну індустрію заповнили ідеї зручного стильного одягу – короткі сукні та спідниці малого об'єму, яскраві контрастні кольори, геометричний декор [7, 342-343]. У 1958 р. французький кутюр'є П'єр Карден представив першу колекцію унісекс, чоловічі та жіночі моделі якої не мали суттєвих відмінностей за статтю, а у 1966 р. він створив колекцію "Космос", за що одержав титул авангардиста і футуриста моди [2, 267].

Наступні 70-ті роки продовжили тенденцію розробки колекцій одягу невеликого об'єму, з різними довжинами спідниць ("міні", "міди", "максі"), брюками "кльош" (розширення від коліна до низу). Актуальним став жіночий варіант чоловічого костюму – жакет, жилет, брюки або спідниця, як класичне стильове рішення. Набули розвитку спортивний, етнічний, фольклорний, "мілітарі", циганський стилі [12]. У розмаїтті стилів 70-х рр. надалі розвивався стиль унісекс, мінімалізм, присутність геометричної орнаментики та відкритих спектральних кольорів.

Мода 1980-х рр. була визначена спортивним стилем з тенденцією до комбінації яскравих, штучних кольорів – рожевого, блакитного, фіолетового, жовтого,

використанням різнокольорових смуг в якості оздоблення. Мода на широкі плечі характеризує 80-ті рр. овалоподібним і квадратним силуетами одягу, які можна вважати проявами авангардного геометризму, запозиченого в мистецтві початку ХХ століття [13].

Кінець ХХ століття зберігав пріоритет одягу прет-а-порте, велику кількість одночасно існуючих стилів. Паралельно з яскравими колористичними і формотворчими рішеннями в одязі виділялася чергова тенденція до мінімалізму та монохромності.

ХХІ століття повністю звільнило споживачів модного одягу від диктатури стилів і тенденцій. Мода формується з безлічі дизайнерських пропозицій та за прихильністю споживачів, кожен з яких має змогу сформувати свій власний стиль в одязі, користуючись різними модними напрямками й індивідуальним баченням свого образу. Метою сучасних дизайнерів є виділення власних розробок із загальної кількості творчої маси через трансформацію існуючих образів або створення власних. Такий радикальний підхід до проектування колекцій модного одягу подекуди пов'язаний з ризиком невдачі попиту, проте дає дизайнерам та споживачам абсолютну волю вибору стилю [6, 391-392].

Підсумовуючи, варто відзначити, що для створення найактуальніших образів у дизайн-проекуванні вирішальним залишається вибір джерела натхнення, де авангардне мистецтво залишається універсальною базою щодо створення вдалих стилістичних образів. Творчість Казимира Малевича є змістовною основою для авангардних форм, ідей, кольорових поєднань та семіотики, у якій дизайнери одягу Франції протягом другої половини ХХ та початку ХХІ століть знаходять теми для їх подальшої трансформації у завідомо результативні образи власних колекцій одягу.

На тлі творчої спадщини художників-авангардистів першої третини ХХ століття картини К. Малевича є потужним візуальним поштовхом для творчого натхнення у сфері дизайну одягу. Найбільш використовуваними є образи робіт митця "селянського", "супрематичного" та "постсупрематичного" періодів, які сповнені лаконічних виразних форм, своєрідної колористики, гротескної образності та футуристичної спрямованості.

Література

1. Агабабян К. А. Эволюция и инволюция художественного образа многомерного объекта в дизайне одежды : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.06 / Каринэ Арамаисовна Агабабян. – М., 2006. – 315 с.
2. Аксенова М. Мода и стиль / М. Аксенова, Т. Евсеева, А. Чернова – М. : Мир энциклопедий Аванта +, 2008. – 476 с.
3. Барт Р. Система Моды. Статьи по семиотике культуры / Роланд Барт / пер. с фр., вступ. ст. и сост. С.Н. Зенкина. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.
4. Велігоцька Н. Шляхами Малевича: Зупинка – Конотоп 1894 – 1896 / Ніна Велігоцька. – К. : Мистецтво, 2011. – 120 с.
5. Гофман А. Б. Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения / А. Б. Гофман // Статьи по семиотике культуры. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с.
6. Джексон Т. Индустрия моды / Тім Джексон, Девид Шоу / Пер. з англ. – К. : Баланс Бізнес Букс, 2011. – 400 с.

7. Дудникова Г. П. История костюма / Г. П. Дудникова. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 416 с.
8. Затулий А. И. Костюм в социокультурном контексте авангарда: автореф. дис. ... канд. культурологии: спец.: 24.00.01/ Альбина Игоревна Затулий. – Комсомольск-на Амуре, 2003. – 208 с.
9. Зелинг Ш. Мода. Век модельеров 1900-1999 / Шарлотта Зелинг / пер. с франц. Ю. Бушуева, Г. Яшина. – М. : KONEMANN, 2000. – 655 с.
10. Лагода О. М. Художньо-образні особливості костюма в дизайні одягу кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05 – Образотворче мистецтво / Оксана Миколаївна Лагода. – Харків, 2007. – 275 с.
11. Мельник М. Т. Мода в контексті художніх практик ХХ століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства, спец. 26.00.01: теорія та історія культури / М. Т. Мельник. – К., 2008. – 18 с.
12. Мода 70-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://youstyles.ru/istoriya-mody/moda-70-x-godov-foto.html>
13. Мода 80-х рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fashiony.ru/page.php?id_n=64024#
14. Плешкова И. С. Концептуальное направление в дизайне одежды ХХ – начала ХХІ веков : дисс. ... канд. искусствоведения: спец.: 17.00.06 / Ирина Сергеевна Плешкова. – Санкт-Петербург, 2010. – 200 с.
15. Ткаченко Л. П. Мода як естетичний феномен: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 09.00.08: Естетика / Л. П. Ткаченко. – К., 1999. – 19 с.
16. Ходж А.Н. История искусства. Живопись от Джотто до наших дней / А.Н. Ходж / пер. с англ. Л. Казаченко. – Харьков : Фактор, 2012. – 208 с.
17. Шатских А. Казимир Малевич / Александра Шатских. – М. : Слово, 1996. – 95 с.
18. Шинкарук М. Высокая мода: Создай свой образ / М. Шинкарук. – К. : Букер и Букер, 2011. – 184 с.
19. Ширшков И. А. Принципы формирования художественно-пластического языка К. Малевича как знаковой системы в контексте культуры ХХ в. : дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.04 / Ширшков Игорь Александрович. – М., 2006. – 165 с.

References

1. Agababian K. A. Evoliutsiia i involiutsiia khudozhestvennogo obraza mnogomernogo ob"ekta v dizaine odezhdy : dis. ... kand. iskusstvovedeniia : spets. 17.00.06 / Karine Aramaisovna Agababian. – М., 2006. – 315 s.
2. Aksenova M. Moda i stil' / M. Aksenova, T. Evseeva, A. Chernova – М. : Mir entsiklopedii Avanta +, 2008. – 476 s.
3. Bart R. Sistema Mody. Stat'i po semiotike kul'tury / Roland Bart / per. s fr., vstup. st. i sost. S.N. Zenkina. – М. : Izd-vo im. Sabashnikovykh, 2003. – 512 s.
4. Velihotska N. Shliakhmy Malevycha: Zupynka – Konotop 1894 – 1896 / Nina Velihotska. – К. : Mystetstvo, 2011. – 120 s.
5. Gofman A. B. Moda i liudi. Novaia teoriia mody i modnogo povedeniia / A. B. Gofman // Stat'i po semiotike kul'tury. – SPb. : Piter, 2004. – 208 s.
6. Dzhekson T. Industriia mody / Tim Dzhekson, Devyd Shou / Per. z anhl. – К. : Balans Biznes Buks, 2011. – 400 s.
7. Dudnikova G. P. Istoriia kostiuma / G. P. Dudnikova. – Rostov n/D : Feniks, 2001. – 416 s.
8. Zatulii A. I. Kostium v sotsiokul'turnom kontekste avangarda: avtoref. dis. ... kand. kul'turologii: spets.: 24.00.01 / Al'bina Igorevna Zatulii. – Komsomol'sk-na Amure, 2003. – 208 s.
9. Zeling Sh. Moda. Vek model'erov 1900-1999 / Charlotta Zeling / per. s frants. Iu. Bushueva, G. Iashina. – М. : KONEMANN, 2000. – 655 s.
10. Lahoda O. M. Khudozhno-obrazni osoblyvosti kostiuma v dyzaini odiahu kintsia ХХ – pochatku ХХІ stolittia : dys. ... kand. mystetstvovnavstva: spets. 17.00.05 – Obrazotvorche mystetstvo / Oksana Mykolaivna Lahoda. – Kharkiv, 2007. – 275 s.
11. Melnyk M. T. Moda v konteksti khudozhnikh praktyk ХХ stolittia: avtoref. dys. ... kand. mystetstvovnavstva, spets. 26.00.01: teoriia ta istoriia kul'tury / M. T. Melnyk. – К., 2008. – 18 s.

12. Moda 70-kh rr. XX st. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://youstyles.ru/istoriya-mody/moda-70-x-godov-foto.html>
13. Moda 80-kh rr. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://fashiony.ru/page.php?id_n=64024#
14. Pleshkova I. S. Kontseptual'noe napravlenie v dizaine odezhdy XX – nachala XXI vekov : diss. ... kand. iskusstvovedeniia: spets.: 17.00.06 / Irina Sergeevna Pleshkova. – Sankt-Peterburg, 2010. – 200 s.
15. Tkachenko L. P. Moda yak estetychnyi fenomen: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva: spets. 09.00.08: Estetyka / L. P. Tkachenko. – K., 1999. – 19 s.
16. Khodzh A.N. Istoriia iskusstva. Zhivopis' ot Dzhotto do nashikh dnei / A.N. Khodzh / per. s angl. L. Kazachenko. – Khar'kov : Faktor, 2012. – 208 s.
17. Shatskikh A. Kazimir Malevich / Aleksandra Shatskikh. – M. : Slovo, 1996. – 95 s.
18. Shinkaruk M. Vysokaia moda: Sozdai svoi obraz / M. Shinkaruk. – K. : Buker i Buker, 2011. – 184 s.
19. Shirshkov I. A. Printsipy formirovaniia khudozhestvenno-plasticheskogo iazyka K. Malevicha kak znakovoi sistemy v kontekste kul'tury XX v. : diss. ... kand. iskusstvovedeniia: 17.00.04 / Shirshkov Igor' Aleksandrovich. – M., 2006. – 165 s.